

University of Groningen

De Doden Dichtbij

de Jong, Lidewijde

Published in:
Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2022

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
de Jong, L. (2022). De Doden Dichtbij: grafituelen in het Romeinse Nabije Oosten. *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie*, 67, 48.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Colofon

TMA 67, 2022
34ste jaargang
Prijs los nummer: €12,-

Het Tijdschrift voor *Mediterrane Archeologie* is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België. Bijdragen van lezers kunnen al dan niet verkort door de redactie worden geplaatst. TMA werkt met single blind peer review.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Opgave kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer). Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van tevoren schriftelijk is opgezegd.

Adres:
Tijdschrift voor *Mediterrane Archeologie*
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bankgegevens:
Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:
– tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl
– tijdschrift.mediterrane-archeologie.nl
– rug.academia.edu/TMATijdschriftvoorMediterraneArcheologie
– facebook.com/mediterranearcheologie

Redactie:
Jens Brinkers, Remco Bronkhorst, Danise van Hal, Sjoukje Kamphorst (hoofdredacteur), Rian Lenting, Yannick de Raaff, Sandra de Regt, Tanya Sieiro van der Beek, Caroline van Toor (hoofdredacteur), Robin van Vliet, Marcello de Vos, Renée de Vries.

Adviesraad:
Prof. dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. dr. A.N. Brysbaert (NIA)
Prof. dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. dr. R.F. Docter (UGent)
Prof. dr. J. Poblome (KULeuven)
Prof. dr. T.D. Stek (KNIR)
Prof. dr. A. Van Oyen (RU)
Prof. dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Siebe Boersma
Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde

ISSN 0922-3312
81999/SOOO

Inhoudsopgave

Artikelen

De ¹⁴C-datering van de Santorini/Thera-eruptie
Hans van der Plicht & Michael Dee 1

Chora and eschatia of the Greek apoikia Kroton (South Italy)
Anna-Elisa Stümpel & Peter Attema 9

Niet alles wat blinkt is goud
De Seleucidische koning en zijn goud: weldaad of decadentie?
Pim Möhring 18

Van leersnijders tot legerleiders
Beroepsidentiteit in grafepigrammen uit het
Grieks-Romeinse Oosten
Caroline van Toor & Tamara Dijkstra 28

Recensies

GUY D. MIDDLETON (ed.): *Collapse and transformation. The Late Bronze Age to Early Iron Age in the Aegean*
Jan Paul Crielaard 37

L. VANCE WATROUS: *Minoan Crete. An Introduction*
Jan Driessen 40

JACK L. DAVIS, with contributions by SHARON R. STOCKER: *A Greek State in Formation: The Origins of Civilization in Mycenaean Pylos*
Yannick de Raaff 42

ARLETA KOWALEWSKA: *Bathhouses in Iudaea/Syria-Palaestina and Provincia Arabia from Herod the Great to the Umayyads*
Sadi Maréchal 45

Introducties op lopend onderzoek

De doden dichtbij: grafrituelen in het Romeinse Nabije Oosten
Lidewijde de Jong 48

Introducties op lopend onderzoek (vervolg)

3DWorkSpace - an open science/interactive tool for
3D datasets

Jill Hilditch & Jitte Waagen 49

Sprekende Schilderingen

Laurien de Gelder & Vladimir Stissi 50

Catastrophe or just a drama:
dating the Minoan eruption of Thera

Pinar Erdil 51

Redactioneel

Voor u ligt TMA 67, waarin we u meenemen van de Griekse Bronstijd tot de Late Oudheid, van het eiland Thera in de Egeïsche Zee tot Syrië en Arabië, en van koolstofdateringen en landschapsarcheologie tot historische analyses. In dit redactioneel lichten we de verschillende bijdragen kort uit.

We beginnen op het eiland Thera, beter bekend onder de naam Santorini, met het artikel van *Hans van der Plicht & Michael Dee*. Het eiland is primair bekend van een grote vulkaanuitbarsting in de Griekse Bronstijd. De datering van deze uitbarsting is cruciaal voor de datering van archeologische lagen in een enorm omliggend gebied, maar er is onenigheid over de datering. De archeologische en natuurkundige dateringen komen namelijk niet met elkaar overeen. Van der Plicht & Dee leggen in hun artikel de natuurkundige kant van het verhaal uit.

Het tweede artikel brengt de lezer naar Kroton, een Griekse nederzetting in Calabrië (Italië). *Anna-Elisa Stümpel & Peter Attema* presenteren een landschapsanalyse om te laten zien hoe het omliggende gebied (*chora*) en het verder gelegen gebied (*eschatia*) van de stad (*asty*) zich hebben ontwikkeld tussen de achtste en vierde eeuw voor Christus. Met hun benadering van het landschap als een cultureel geheel (zowel de heiligdommen als de grafvelden als de huizen) laten ze zien dat een stad meer is dan alleen een nederzetting – waar traditioneel vaak op gefocust wordt.

De volgende bijdrage, van *Pim Möhring*, gaat over het gebruik van goud door de Seleucidische koning Antiochus IV vanuit het perspectief van de Griekse schrijver Polybius. Möhring bespreekt passages waarin Polybius het gedrag van Antiochus afkeurt, om vervolgens te laten zien dat diens gedrag voor een Hellenistische koning niet ongebruikelijk is en dat Polybius erg bevooroordeeld lijkt waar het op Antiochus aankomt.

In het vierde artikel verplaatsen we ons naar de regio die grofweg het hedendaagse Turkije en de Levant beslaat en belanden we hoofdzakelijk in de Romeinse tijd. *Caroline van Toor & Tamara Dijkstra* bespreken grafepigrammen (korte gedichten) die het beroep van de overledene noemen. Ze laten zien wat voor beroepen er voorbijkomen en bespreken vervolgens de epigrammen van handels- en ambachtslieden in meer detail – personen van wie hun grafschriften vaak de enige bestaande egodocumenten zijn.

In de recensies van *Jan Paul Crielaard*, *Jan Driessen* en *Yannick de Raaff* worden wederom onderwerpen uit de Griekse Late Bronstijd besproken. Ook is er een recensie over onderzoek naar Romeinse badhuizen in Israël-Palestina en westelijk Jordanië door *Sadi Maréchal*.

De introducties in dit nummer zijn weer heel gevarieerd. Er is een introductie op het project ‘De doden dichtbij’, over grafgebruiken en -rituelen in het Romeinse Oosten, van *Lidewijde de Jong*. *Jill Hilditch & Jitte Waagen* schrijven over de plannen van hun 3DWorkspace-project, en ten slotte is er nieuw onderzoek naar Griekse vazen in het Allard Pierson, door *Laurien de Gelder & Vladimir Stissi*. Eind januari is er in het museum een symposium over dit onderzoek. De introductie van *Pınar Erdil*, ten slotte, sluit mooi aan op het artikel van Van der Plicht & Dee waarmee we het nummer begonnen. Zij werkt aan een herziening van de chronologie in gebieden rondom het eiland Thera, om zo wellicht de archeologische datering aansluiting te laten vinden bij de natuurkundige datering.

Namens de redactie wensen we u veel leesplezier!

Sjoukje Kamphorst & Caroline van Toor

Taalhuis Amsterdam

Huis voor mediterrane talen

Arabisch | Catalaans
Farsi | Frans | Grieks | Hebreeuws
Italiaans | Latijn | Spaans | Turks
Engels | Nederlands

- Groeps cursussen en privés
- Online en op locatie in Amsterdam
- Taalreizen naar Griekenland, Italië en Egypte
- Culturele evenementen

De doden dichtbij: grafrituelen in het Romeinse Nabije Oosten

Onderzoeksproject (NWO-VICI), Lidewijde de Jong (projectleider)

In de zomer van 2010 stuitte ik op een grafzerk in de opslag van de opgravingen in Baalbek, Libanon (zie figuur 1). Het betreft een deels kapotte buste-stele (het hoofd ontbreekt) met een goed leesbare Griekse inscriptie. De tekst memoreert Gaia Garia Saadne en is opgesteld in augustus 113 na Christus in de buurt van Baalbek, het Romeinse Heliopolis. Honderden vergelijkbare grafsteles zijn overgebleven in Libanon en nog vele malen dat aantal in het gebied van het Romeinse Nabije Oosten. Frappant is dat Gaia's grafmonument uitnodigt tot een fysieke en persoonlijke vorm van interactie met de overledene. In de harde kalksteen zijn haar naam en vermoedelijk haar portret vastgelegd. Voorheen was een dergelijke nadruk op de persoon van de dode ongebruikelijk in herinneringspraktijken van de regio, maar vanaf de eerste eeuw na Christus zien we individuele overledenen verschijnen in tekst en beeld.

De manier waarop de overledene een rol speelde in het grafritueel is tot nu toe nog maar slecht begrepen. Wat was bijvoorbeeld de relatie tussen het vergankelijke lichaam en de stenen monumenten? En kon (een deel van) de persoon van de overledene huizen in een grafzerk? In hoeverre legden grafdecoratie en vorm, bijvoorbeeld een versierde sarcofaag, eenzelfde nadruk op het individu als een inscriptie en portret? Stimuleerde de nieuwe materiële omgeving van de graven ook nieuwe vormen van herinneringspraktijken, of bleven bestaande gebruiken intact?

Het onderzoeksproject MARE (Mortuary Archaeology of the Roman East) stelt deze vragen vanuit het theoretisch perspectief van *personhood*, *ritual practice theory* en *materiality*. Het project richt zich op de integratie van iconografische, materiële en tekstuele aspecten van de graven en werpt daarmee een kritische blik op ontologie, die in eerder onderzoek veelal ontbreekt. Zo legt bijvoorbeeld de studie van epitafen en ornamentatie in verschillende academische vakgebieden een scheidslijn tussen visuele en tekstuele aspecten van de grafomgeving die door de originele gebruikers van het graf mogelijk niet als gescheiden werden ervaren.

MARE richt zich expliciet op zogenaamde *legacy data* en curatele problemen met dergelijke datasets. Verreweg het grootste deel van de zerken, sarcofagen en portretten uit de Romeinse periode is lang geleden gevonden. De waarde van deze materialen voor wetenschappelijk onderzoek wordt vaak laag ingeschat. Steles zoals die van Gaia liggen te verstoffen in opslagruimtes, museumtuinen of parken, of worden hergebruikt als bouwsteen of plantenbak. Het conserveren van deze objecten legt bovendien een enorme druk op lokale erfgoedinstellingen in het Midden-Oosten.

Gebruikmakend van digitale databasetechnieken, open access databases en lokale archieven zet MARE zich in om deze collecties te ontsluiten en conserveren. Drie regionale datasets uit Libanon, Palmyra (Syrië) en Pisidië (Turkije) tussen de eerste eeuw voor Christus en vierde eeuw na Christus staan hierbij centraal. De deelprojecten uitgevoerd door postdocs, promovendi en de onderzoeksleider richten zich op 1) epitafen in Pisidië gezien vanuit een kunsthistorisch en materieel perspectief, 2) de rituele functie van grafportretten uit Palmyra, 3) tekst en beeld op sarcofagen in Libanon, 4) de archeologie van het grafritueel en 5) het spanningsveld tussen frequent hergebruik van graven en individuele herdenkingsstrategieën.¹

Over de auteur

Lidewijde de Jong (lidewijde.de.jong@rug.nl) is professor in Oost-Mediterrane en West-Aziatische Archeologie aan de Faculteit der Letteren en het Groninger Instituut voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Ze is opgeleid aan de Universiteit van Amsterdam en Stanford University. Haar onderzoek richt zich op de archeologie van West-Azië tussen Alexander de Grote en Harun al-Rashid, met de nadruk op lokale identiteit ten tijde van globale machten.

Figuur 1. Kalkstenen grafstele uit Baalbek, 0.55 x 0.38 x 0.30 m (figuur auteur, © DGA Libanon).

Eindnoot

- 1 Het project is te volgen via <https://www.rug.nl/research/groningen-institute-of-archaeology/research/mare>.